

Barbara Wyrzykowska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW

Procesy dostosowawcze w branży mleczarskiej do warunków gospodarki rynkowej

Wstęp

Sektor mleczarski w Polsce, podobnie jak w krajach Unii Europejskiej, jest ważnym elementem systemu rynku żywnościowego. Od 1990 r. przechodzi on głębokie procesy dostosowawcze do wymogów nowoczesnego rynku. W pierwszym okresie transformacji rynkowej do 1993 r. procesy te kształtowane były pod wpływem importu wielu produktów mleczarskich z krajów Unii Europejskiej oraz inwestycji zagranicznych w tym sektorze. W drugim okresie przekształcenia rynkowe wynikały ze wzrostu aktywności rynkowej i marketingowej sektora oraz poszczególnych firm mleczarskich [2]. Przemiany rynkowe zostały wsparte preferencyjnymi kredytami w ramach programu restrukturyzacji i modernizacji mleczarstwa oraz inwestycjami tych firm.

Wiele spółdzielni mleczarskich w kraju samorzutnie podjęło działania restrukturyzacyjne, poprawiające ich konkurencyjność na rynku i przygotowujące spółdzielnie do podejmowania nowych wyzwań i zadań, jakie stawia przed nimi zarówno konsument, jak i rolnik-spółdzielca. Duże znaczenie dla toczących się procesów ma też aktywność i wsparcie ze strony Krajowego Porozumienia Spółdzielni Mleczarskich.

Krajowe mleczarstwo jest jedną z nielicznych dziedzin rolnictwa i gospodarki żywnościowej, która w miarę konsekwentnie i skutecznie restrukturyzuje swoją działalność, dostosowując się do warunków gospodarki rynkowej. Spektakularnym i przekonującym dowodem przewartościowań i przekształceń w mleczarstwie jest spełniająca oczekiwania konsumentów atrakcyjność produktów mleczarskich na konkurencyjnym rynku.

W dziedzinie mleczarstwa osiągnięto już znaczny postęp w porównaniu do sytuacji z lat osiemdziesiątych. Jednak polski rynek mleka różni od unijnego wiele elementów, rodzących problemy konieczne do rozwiązania, tak aby polskie mleczarstwo mogło sprostać wolnej konkurencji i wymaganiom jakościowym w ramach UE, a ponadto wykorzystać szanse własnego rozwoju, które tworzy integracja z dobrze funkcjonującymi dużymi rynkami zbytu.

Dalszy rozwój polskiego mleczarstwa będzie uzależniony od głębokich przemian strukturalnych w rolnictwie i przemyśle mleczarskim. Można wyodrębnić cztery podstawowe obszary, które wymagają zmian. Są to [7]:

- restrukturyzacja gospodarstw z chowem bydła mlecznego, wyposażonych w urządzenia do mechanicznego udoju i schładzania mleka,
- koncentracja kapitału w przemyśle mleczarskim w celu zwiększenia skali przetwórstwa mleka i obrotów wyrobami mleczarskimi, aby uzyskiwać wzrost efektywności oraz konkurencyjności polskiego mleczarstwa,
- upowszechnienie reżimu jakościowego surowca mlecznego i wyrobów przemysłu mleczarskiego, utworzenie w tym celu systemu niezależnych laboratoriów mleczarskich,
- wprowadzenie regulacji rynkowych, jakie w drugiej połowie przyszłej dekady (2006–2010) będą obowiązywały w Unii Europejskiej.

Charakterystyka sektora mleczarskiego

Podjmując rozważania na temat procesów dostosowawczych polskiego mleczarstwa do warunków gospodarki rynkowej i procesów integracji z Unią Europejską, warto zapoznać się z niektórymi danymi dotyczącymi sektora mleczarskiego w Polsce i w krajach Unii Europejskiej.

W UE przeciętna wielkość stada krów w 1995 r. wynosiła od około 4–6 sztuk w Portugalii i Grecji, do około 10–15 krów w Hiszpanii i we Włoszech, 20–30 krów w Niemczech, Belgii, we Francji i w Irlandii oraz 40–70 w Danii, Holandii i Wielkiej Brytanii. Poziom koncentracji stad w UE jest więc wielokrotnie wyższy niż w Polsce, gdzie przeciętne stado krów liczy mniej niż 3 sztuki, a w stadach liczących 10 i więcej sztuk znajduje się nie więcej niż 15% pogłowia krów.

Rozdrobnienie produkcji mleka w Polsce łączy się z dużą liczbą producentów mleka, przekraczającą 1,3 mln gospodarstw, z tego około 800 tys. gospodarstw sprzedaje mleko do zakładów mleczarskich [9]. W krajach UE liczba producentów mleka waha się od 18–47 tys. w Danii, Belgii, Wielkiej Brytanii, Grecji, Holandii i Irlandii do około 100–170 tys. w takich krajach, jak Portugalia, Hiszpania, Francja i 236 tys. w Niemczech. Liczba producentów mleka w Polsce przekracza ich liczbę w całej Unii Europejskiej, w 1995 r. wynosiła około 1 mln gospodarstw (tab. 1).

Równie duże różnice dotyczą wydajności krów, która średnio w UE wynosiła w 1995 r. ponad 5400 l, przy wahaniach od około 3800 l w Grecji do ok. 6800 l

Tabela 1

Charakterystyka sektora mleczarskiego w wybranych krajach UE i Polsce*

Kraj	Przeciętne stado krów szt./gosp.	Wydajność mleczna krów l/krowę	Liczba producentów mleka w tys. gosp.	Liczba przedsiębiorstw mleczarskich	Przeciętne dostawy mleka do 1 mleczarni w mln l	Liczba dostawców na jedną mleczarnię
Niemcy*	22,7	5439	236	284	94,9	831
Francja*	27,3	5772	169	815	28,7	207
Włoch*	15,5	4778	147	2182	4,4	67
Holandia*	41,8	6205	43	19	569	2263
Belgia i Luksemburg*	28,5	5169	26	86	37,8	302
Wielka Brytania*	69,4	5637	40	291	48,3	137
Irlandia*	27,3	4318	47	71	74,7	662
Dania*	39,8	6842	18	42	106,6	429
Grecja*	5,6	3760	39	bd	bd	bd
Hiszpania*	9,3	4462	148	bd	bd	bd
Portugalia*	3,8	4823	99	bd	bd	bd
Austria*	bd	4524	bd	133	17,2	bd
Finlandia*	bd	6020	bd	61	38,8	bd
Szwecja*	bd	6784	bd	13	249,5	bd
Ogółem UE-15*	22,3	5422	1012**	3997**	28,3**	250**
Polska**	2,7	3260	1,3 mln	370	17,2	2100

*Kraje UE rok 1995, Polska rok 1996, **UE-12.

Źródło: Milk bilanz 1996, ZMP.

w Danii, Szwecji i w Holandii. W Polsce w 1996 r. wydajność szacowana była na około 3260 l, a w 1998 r. przekroczyła 3400 l/szt. [4].

Także rozdysponowanie wyprodukowanego mleka w Polsce znacznie różni się od struktury rozdysponowania mleka w UE. W krajach Unii w 1995 r. przemysł skupił 87–98% wyprodukowanego mleka. Jedynie w Austrii i w Grecji udział ten był znacznie mniejszy i wahał się od 69 do 76%, a w Polsce wyniósł 58% w 1997 r. [5].

Mniejsze różnice dotyczą wielkości przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mleka. Przeciętny skup mleka przez jedną mleczarnię w Polsce jest zbliżony do wielkości skupu w Austrii, Francji czy Belgii, chociaż jest znacznie mniejszy niż w Irlandii, Niemczech, Danii, Szwecji, a zwłaszcza w Holandii. Skup mleka przypadający na jedną mleczarnię w Polsce jest natomiast znacznie większy niż we Włoszech czy w Grecji. Duże rozdrobnienie bazy surowcowej polskiego mleczarstwa sprawia, że problemy organizacyjne związane ze skupem mleka w Polsce są znacznie trudniejsze do rozwiązania, przy obecnym wyposażeniu technicznym gospodarstw i mleczarni. Liczba dostawców mleka przypadająca na jedną mleczarnię w Polsce jest średnio 10-krotnie większa niż w UE. Jedynie w Holandii liczba ta jest porównywalna, jednak tam przy dużej koncentracji stad i powszechnym wyposażeniu je w nowoczesne urządzenia do doju i schładzania mleka oraz powszechnym stosowaniu odbioru mleka co dwa dni przeciętna wielkość dziennej dostawy mleka od jednego producenta wynosi średnio około 1400 l. W Wielkiej Brytanii wielkość ta dochodzi do 2000 l. Nawet w Grecji i Portugalii, gdzie rozdrobnienie produkcji mleka jest porównywalne z polskim, wielkość dziennej dostawy mleka przekracza 40 l/producenta. W Polsce jest to dwukrotnie mniej, gdyż wielkość przeciętnej dostawy wynosi mniej niż 20 l/producenta [5].

Wszystko to wskazuje, jak duże relatywnie trudności mają polskie mleczarnie z badaniem czystości mikrobiologicznej mleka co najmniej 2 razy w miesiącu, tak jak tego wymaga norma jakościowa obowiązująca od 1 stycznia 1998 r.

Przeobrażenia strukturalne w zakresie rolnictwa

Jak wynika z przedstawionych wcześniej porównań, największe różnice między Polską a Unią dotyczą bazy surowcowej. Polskie mleczarstwo jest bardzo rozdrobnione, szczególnie niekorzystna sytuacja występuje w sektorze rolnym. Przeciętna liczba krów przypadająca w Polsce na jedno gospodarstwo indywidualne posiadające krowy wynosi mniej niż 3 sztuki. Takie rozproszenie stada uniemożliwia wprowadzenie jakiegokolwiek postępu w chowie bydła mlecznego.

Dlatego też najważniejszym zadaniem strategicznym stała się rekonstrukcja bazy surowcowej, jako szczególnego kierunku produkcji rolnej, który ze względu na wysoką pracochłonność, nietrwałość surowca i długi cykl produkcji powinien być kierunkiem opłacalnym.

Poprawa opłacalności to m.in. zwiększenie pogłowia krów w gospodarstwie do 5–20 sztuk, zależnie od rejonu kraju, wzrost wydajności z 3400 l do ponad 5000 l oraz systematyczne powiększanie obszaru gospodarstwa produkującego mleko [7]. Uzyskiwanie coraz większego stopnia koncentracji i wydajności krów jest warunkiem niezbędnym nie tylko z punktu widzenia technicznego wyposażenia, ale przede wszystkim ekonomicznego (opłacalności).

W perspektywicznych i strategicznych prognozach przewiduje się, że z obecnych 2 mln gospodarstw pozostanie 800 tys. towarowych; intencją programu mleczarskiego jest, aby gospodarstw mleczarskich z obecnych 1,3 mln posiadających krowy można było wyselekcjonować około 300 tys. [9].

Najważniejsze jest, aby jak najszybciej przystąpić do przebudowy bazy surowcowej mleka, podobnie jak dokonały tego Francja i Niemcy: zmniejszyły liczbę krów, zwiększyły wydajność jednostkową oraz utrzymały poziom globalnej produkcji mleka.

Do osiągnięcia wysokiej jakości i wydajności w produkcji mleka niezbędne są określone nakłady zarówno samego dostawcy, całego otoczenia producenta, w tym spółdzielni, służb szczebla wojewódzkiego, budżetu państwa, jak i środków przedakcesyjnych z Unii Europejskiej.

W programie restrukturyzacji przewiduje się, że w pierwszym okresie każdy z producentów podejmujących produkcję mleka wysokiej jakości będzie miał możliwość zawarcia umowy kontraktacyjnej na dostawę określonej ilości mleka odpowiadającego ustalonym kryterium. W drugim etapie – wyższej specjalizacji i znacznie wyższych wymagań – dostawca powinien uzyskać licencję gospodarstwa odpowiadającego wszystkim warunkom stawianym w dyrektywach UE dla dostawców produkujących mleko wysokiej jakości. Z drugiej strony, status licencji powinien zapewnić dostawcy poziom opłacalności i pewny rynek zbytu oraz zabezpieczyć przed ryzykiem i zdarzeniami losowymi [3].

Gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka wysokiej jakości powinny w perspektywie najbliższych 10 lat odznaczać się następującymi cechami [9]:

- liczba krów w gospodarstwie powinna być nie mniejsza niż 10 (z wyjątkiem obszarów górskich),
- obszar gospodarstwa powinien wynosić około 20 ha użytków rolnych, z odpowiednią strukturą zasiewów, dostosowaną do mlecznego kierunku produkcji,

- właściciel gospodarstwa powinien być stosunkowo młody, posiadać umiejętności korzystania z postępu naukowo-technicznego oraz doradztwa fachowego,
- liczba osób stale pracujących w gospodarstwie nie może być mniejsza niż 2, a samo gospodarstwo powinno się charakteryzować dobrym wyposażeniem w maszyny, środki techniczne i pozostałą infrastrukturę produkcyjną.

Obecnie wszystko wskazuje na to, że proces tworzenia wyspecjalizowanych gospodarstw mlecznych będzie się nasilał i będzie wzrastał udział dostaw mleka z relatywnie dużych obór. Natomiast w gospodarstwach utrzymujących małą liczbę krów stopniowo zmniejszać się będzie udział mleka produkowanego na rynek, a pozostanie tylko produkcja na samozaopatrzenie gospodarstw.

Restrukturyzacja i modernizacja przetwórstwa mleka

Różnica między Polską a krajami Unii Europejskiej dotyczy także wielkości przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mleka. W Polsce dominują zakłady małe i średnie, natomiast w UE przedsiębiorstwa o wysokiej skali przetwórstwa. Według najnowszych szacunków, przyjmując polskie kryteria wielkości zakładów – udział najmniejszych, przerabiających do 20 mln l mleka rocznie, wynosi około 50%, średnich, przerabiających 20–40 mln l mleka – około 40%, dużych – nie więcej niż 10% [2]. Średnia produkcja na jeden zakład w Polsce jest wielokrotnie niższa od średniej w krajach UE.

W ogólnej puli przemysłowego przerobu mleka zakłady spółdzielni mleczarskich przerabiają 90%, a pozostałe 10% przerabiają mleczarnie i zakłady poza-spółdzielcze [3].

W Polsce z chwilą urynkowienia gospodarki nastąpił proces tworzenia dużej liczby zakładów prywatnych i zakładów stanowiących prywatną własność zagraniczną. Bankrutujące mleczarnie, przeważnie spółdzielcze, są wykupywane przez sąsiednie spółdzielnie mleczarskie, które jednocześnie przejmują dostawców mleka. Obecnie przetwórstwem mleka zajmuje się około 376 podmiotów gospodarczych (dużych przedsiębiorstw i małych mleczarni), w tym 288 spółdzielni mleczarskich (z wyłączeniem spółdzielni znajdujących się w stanie likwidacji), około 70 spółek cywilnych i prawa handlowego oraz około 18 przedsiębiorstw zagranicznych lub z kapitałem zagranicznym [1]. Struktura taka wskazuje na bardzo duże zróżnicowanie przemysłu mleczarskiego.

Na podstawie tych danych oraz kondycji finansowej spółdzielczości można stwierdzić, że jej udział w rynku mleczarskim systematycznie zmniejsza się i

staje się ona coraz mniej konkurencyjna na tym rynku. W związku z tym nasuwa się wniosek, że należy podjąć działania, aby zachować pozycję polskiej spółdzielczości mleczarskiej oraz wzmocnić siłę polskiego sektora mleczarskiego w konkurencji z mleczarstwem państw UE.

Restrukturyzacja polskiego przemysłu mleczarskiego, głównie spółdzielczego, to [8]:

- konsolidacja, czyli celowe łączenie wybranych elementów majątkowych i organizacyjnych do realizacji określonych celów – jest ona wstępnym etapem do rozwijania procesu koncentracji;
- koncentracja, polegająca na łączeniu majątku poszczególnych spółdzielni, organizacji i zarządzania w jeden organizm gospodarczy.

Zarówno jednemu, jak i drugiemu procesowi towarzyszyć będzie proces specjalizacji, polegający na wyeliminowaniu w zintegrowanych zakładach niektórych kierunków przetwórstwa na rzecz zwiększenia w poszczególnych jednostkach skali i rozmiarów produkcji wyspecjalizowanej. Zawężenie profilów produkcji przyniesie spodziewane rezultaty, nie tylko jakościowe, ale i ekonomiczne.

Korzyści z konsolidacji i koncentracji jest bardzo wiele, a najważniejsze to [8]:

- 1) przejście na specjalizację i wydłużenie serii produkcji wybranych produktów wysokiej jakości,
- 2) wysoka skala specjalistycznej i dobrej jakości produkcji, gwarantująca obniżenie kosztów jednostkowych i poprawę rentowności przetwórstwa,
- 3) możliwość wygospodarowania kapitału na modernizację i rozwój poszczególnych zakładów,
- 4) kreowanie własnej polityki na rynku przetworów mleczarskich,
- 5) zapewnienie ciągłości dostaw produktów mleczarskich na rynek, promocja własnych markowych wyrobów i elastyczne dostosowanie się do wymogów konsumentów.

Mimo podjęcia licznych działań restrukturyzacyjnych, przemysł mleczarski osiąga wyraźnie gorsze wyniki finansowe w porównaniu z wynikami całego przemysłu spożywczego. O ile w pierwszej połowie 1997 r. rentowność branży mleczarskiej była zbliżona do rentowności całego przemysłu spożywczego, to w 1998 r. wskaźniki finansowe w mleczarstwie były odpowiednio dwukrotnie niższe. Na przykład, o ile w pierwszej połowie 1997 r. rentowność netto całej branży wynosiła 2% przychodów netto, to w tym samym okresie 1998 r. zmalała do 1%. Pogorszył się również współczynnik płynności finansowej – z 1,40 w 1997 r. do 1,35 w 1998 r. Zmalała akumulacja – odpowiednio z 4,70% w 1997 r. do 4,01% przychodów netto w 1998 r. [4].

Polskie mleczarstwo nie jest w stanie własnymi zasobami finansowymi dokonać przebudowy bazy surowcowej, a tym bardziej unowocześnić potencjał

przetwórczy. W UE rynek mleka należy do najsilniej protegowanych, a służą temu wysoki poziom wsparcia cenowego, wysokie bariery chroniące rynek wewnętrzny przed importem z krajów trzecich oraz system subwencji do eksportu i spożycia krajowego. Poziom cen rynkowych na mleko i produkty mleczarskie nie jest kształtowany wyłącznie przez podaż i popyt, ale przez wprowadzony centralnie mechanizm cenowy (składający się z ceny kierunkowej, ceny prognozy oraz ceny interwencyjnej).

W Polsce system regulacji rynku mlecznego sprowadza się obecnie do dopłat do eksportu mleka w proszku i masła w okresach ich sezonowej nadprodukcji oraz ponoszenia kosztów ich okresowego przechowywania, przy wysokim poziomie ceł. Uzupełnieniem tych działań jest subwencjonowanie przez budżet kredytów preferencyjnych na restrukturyzację branży mleczarskiej.

Strategiczne cele polskiego mleczarstwa

Okres dostosowania polskiego mleczarstwa do gospodarki rynkowej i wymogów funkcjonowania wewnątrz struktur europejskiego mleczarstwa powinien zakończyć się osiągnięciem równowagi rynkowej na wyższym niż dotychczas poziomie popytowo-podażowym oraz realizacją głównych celów strategicznych, do których należy zaliczyć [1]:

- osiągnięcie długookresowej opłacalności chowu bydła mlecznego i rentowności przetwórstwa mleka przy zachowaniu umiarkowanych cen i gwarantowanej jakości mleka surowego i produktów mleczarskich, w celu zapewnienia stabilizacji i regularnych dochodów członków spółdzielni oraz wzrostu popytu na produkty mleczarskie,
- stworzenie nowoczesnego mleczarstwa, rozumianego jako kompleksowy system pozyskiwania i przetwórstwa mleka oraz dystrybucji produktów mleczarskich przez tworzenie niezbędnej infrastruktury rynkowej, aktywne działania promocyjne, wsparcie dla postępu technologicznego i pogłębiania stopnia przetwórstwa mleka,
- stabilizację rynku mleczarskiego w Polsce przez wzrost popytu i podaży krajowej oraz stworzenie możliwości eksportu produktów mleczarskich, przy zachowaniu zasad bezpieczeństwa żywienia ludności,
- podniesienie zdolności konkurencyjnej mleczarstwa z innymi segmentami gospodarki żywnościowej, przez koncentrację rozproszonego kapitału w celu optymalnego wykorzystania czynników produkcji i zasobów oraz dostosowanie oferty do potrzeb rynku, a także zachowania gospodarczo-społecznego charakteru mleczarstwa w regionach wiejskich.

Podsumowanie

Rynek mleczarski w Polsce funkcjonuje w warunkach konkurencji podmiotów, przewagi podaży nad popytem, przy ciągłej zmianie oferty, rozszerzaniu asortymentu i wzroście stopnia przerobu. Aby zaistnieć na wymagającym rynku Unii Europejskiej, o wyśrubowanym poziomie technologicznym i jakościowym, niezbędne są dalsze procesy dostosowawcze w polskim mleczarstwie.

Najważniejszymi kierunkami działań warunkującymi dalszy rozwój mleczarstwa w Polsce są obecnie [6]:

- poprawa jakości surowca zgodnie z wymogami nowej polskiej normy na mleko surowe,
- zwiększenie skali produkcji artykułów mleczarskich w celu stabilizacji podaży standardowych wyrobów, odpowiadających preferencjom konsumentów,
- konieczność utworzenia sieci niezależnych laboratoriów mleczarskich bądź też wielobranżowych, świadczących usługi analityczne z zakresu przetwórstwa mleczarskiego.

Wprowadzenie w krajach Unii Europejskiej kwot ograniczających skalę produkcji mleka gwarantuje w miarę stabilne i opłacalne ceny jego wytwarzania i powoduje, że hodowla bydła i produkcja mleka należą do tych nielicznych działów rolnictwa w Unii, w których producenci mają niejako zagwarantowane odpowiednie dochody i bardzo rzadko podejmują akcje protestacyjne. W Polsce musimy dążyć do stworzenia podobnej sytuacji.

Literatura

1. BRODZIŃSKI M., 1997: Przeobrażenia spółdzielczości w procesie transformacji w Polsce. Część II. W: *Spółdzielczość wiejska w perspektywie integracji z Unią Europejską*. SIB, s. 54–58.
2. GÓRSKA-WARSEWICZ W., KRAJEWSKI K., 1997: Ocena przekształceń rynkowych polskiego sektora mleczarskiego w latach 1990–1996 oraz jego szans w procesie integracji z Unią Europejską W: *Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską*. IV Kongres, Szczecin, s. 348.
3. NOWAK CZ., 1998: Rynek mleka i produktów mleczarskich w procesie integracji z Unią Europejską. W: *Podstawy integracji europejskiej w aspekcie rozwoju obszarów wiejskich*. Część I, s. 180–182.
4. Rynek mleka – stan i perspektywy. *Raporty Rynkowe*, MRiGŻ, ARR, IERiGŻ, Warszawa 1998, s. 10–11.
5. SEREMAK-BULGE J., 1999: Szanse i zagrożenia rynku mleka wynikające z włączenia Polski do struktur Unii Europejskiej. *Przegląd Mleczarski* nr 4, s. 6–7.

6. SMOLEŃSKI Z., 1999: Dotychczasowe przeobrażenia i perspektywy polskiego mleczarstwa. *W: Postęp w technologii, technice i organizacji mleczarstwa*. VII Sesja naukowa Olsztyn, s. 80–81.
7. SMOLEŃSKI Z., 1998: Przystosowanie polskiego mleczarstwa do warunków Unii Europejskiej. *Przegląd Mleczarski* nr 9, s. 272.
8. ZALEWSKI A., 1998: Restrukturyzacja przemysłu mleczarskiego. *Chów Bydła* nr 12, s. 4–5.
9. ZALEWSKI A., 1998: Skorygowany program restrukturyzacji mleczarstwa w Polsce. *Chów Bydła* nr 11, s. 6–7.

Adjustment Processes in Dairy Industry into Market Economy Environment

Abstract

This study analyses the restructuring processes in dairy industry that have been observed in Poland since 1990 and aimed at adjustment of this sector into market economy and the European Union requirements.

These are milk producers and dairy industry enterprises that were the most burdened by mentioned processes of adaptation. Having this fact recognised earlier, the part of dairy co-operatives made on their own significant efforts to re-organise the supply basis and to improve raw products' quality.

In dairy sector, the considerable progress was made during the last years in respect of the situation existing in the eighties. However, dairy products market in Poland differs from this in the European Union according to some essential factors. These are in many cases very sensitive and cause some problems, which need further solutions in order Polish dairy industry could be able to cope with free market competition and reach quality standards within the European Union.

The paper concludes that further development of Polish dairy sector depends on deep structural changes in agriculture and in dairy industry.